

Marta Šimečková

Akademie věd České republiky

Ústav pro jazyk český, dialektologické oddělení, Brno

ORCID: 0000-0003-1210-8468; e-mail: simeckova@ujc.cas.cz

Nalezený strojopis jako výpověď o průběhu výzkumu nářečí českého jazyka v minulosti¹

Abstrakt: Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR spravuje rozsáhlou sbírku nářečních materiálů, a to včetně 490 kusů dotazníku, na jehož základě vznikl *Český jazykový atlas*. Nedávný nález strojopisu používaného během výzkumu na začátku 70. let minulého století umožnil nahlédnout do tehdejších metodologických postupů. Tento strojopis, vytvořený Oldřichem Ševčíkem, obsahuje otázky k 50 dotazníkovým položkám a dokládá kombinaci různých metod přímého dotazování na nářeční výrazy a formy. Analýza ukázala rozdíly mezi tehdejšími doporučenými postupy a reálnou praxí, včetně přizpůsobení metod na základě získaných poznatků v konkrétní lokalitě. Příspěvek podtrhuje důležitost historických materiálů pro současný výzkum českých nářečí a přináší nový pohled na metodologii sběru jazykových dat.

Klíčová slova: nářečí českého jazyka, dialektologický výzkum, výzkumná metoda, nářeční dotazník, Český jazykový atlas.

Abstract: The discovered typescript as a testimony of the research on Czech dialects in the past. The Department of Dialectology of the Czech Language Institute (Czech Academy of Sciences) possesses an extensive collection of dialect materials, including 490 questionnaires that served as the basis for the *Czech Linguistic Atlas*. A recent discovery of a typescript used during research in the early 1970s has provided insights into the methodological approaches of that time. This typescript, created by Oldřich Ševčík, contains questions related to 50 questionnaire items and demonstrates the combination of various methods for directly inquiring about dialect expressions and forms. The analysis revealed differences between the recommended procedures of that period and the actual practices, including methodological adjustments based on findings from specific research locations. The paper highlights the importance of historical materials for contemporary research on Czech dialects and offers a new perspective on the methodology of linguistic data collection.

Keywords: Czech dialects, dialectological research, research method, dialect questionnaire, Czech Linguistic Atlas.

¹ Příspěvek vznikl na základě řešení projektu č. DH23P03OVV010 Jazyková paměť regionů České republiky. Metody strojového učení pro uchování, dokumentaci a prezentaci nářečí českého jazyka; poskytovatel podpory Ministerstvo kultury, Program NAKI III.

1. Úvod

Dialektologické oddělení Ústavu pro jazyk český Akademie věd České republiky, v. v. i., disponuje velkou sbírkou jedinečného nářečního materiálu, textového i audiálního, který dokládá teritoriální rozmanitost českého jazyka. Součástí archivu je mj. 490 rukou vyplněných sad *Dotazníku pro výzkum českých nářečí* (dále *Dotazník*), na jejichž podkladu vznikl šestidílný *Český jazykový atlas* (vydaný tiskem v letech 1992–2011 a v aktualizované podobě též dostupný online na webu <https://cja.ujc.cas.cz/PDFverze/> a <https://cja.ujc.cas.cz/e-cja/HTMLverze/>; dále ČJA). V souvislosti s novým intenzivním mapováním nářečí češtiny (viz např. Kubeček 2025; Šimečková, Temer 2025) se do popředí zájmu českých dialektologů znovu dostávají metodologické aspekty sběru jazykových dat. Z toho důvodu jsou konsolidovány metody jak pro dokumentaci dialektů cestou pořizování zvukových záznamů spontánních promluv, tak pro dotazníkový výzkum, probíhající přímou i nepřímou formou. Vzhledem k pokročilým technologickým možnostem a rozvoji oboru jsou sestavovány inovační metodiky (Ireinová a kol. 2025; Šimečková 2025), jejichž cílem je obsáhnout a podrobně popsat postupy aplikovatelné při terénním výzkumu dialektů. Návodů obsažených v těchto metodikách se přitom pochopitelně do velké míry opírají o starší zkušenosti se sběrem materiálu, a to zvláště s celouzemním výzkumem pro ČJA.

S metodickými východisky tohoto již završeného výzkumu byla odborná veřejnost seznamována prostřednictvím různých časopiseckých a sborníkových publikací (zejména Balhar 1963; Jančák 1987; Rubín 1973; Voráč, Racková 1968), jsou též shrnuta v úvodu k tištěnému *Dotazníku* a v prolegomenech k ČJA. Z dostupných informací lze již na tomto místě uvést, že se dříve primárně vycházelo ze spontánních promluv, probíhajících formou řízených rozhovorů podle předem stanovených tematických okruhů, a to s využitím navozujících a doplňujících otázek. Primárně se při dotazování na lexikální položky mělo postupovat od významu k formě, jen výjimečně byl umožněn postup opačný, přičemž způsob formulování otázek neměl nijak ovlivnit respondentovy odpovědi.² Užíváno bylo popisných definic reálií, enumerace, dotazování pomocí navozujícího kontextu (zvláště u gramatických položek), též ostenze, tj. ukázání na předmět, a to včetně využití obrázků. Přesnější představu o tehdejší výzkumu jsme však dosud neměli, neboť jeho průběh nebyl nijak dokumentován.³

Jistý obrat nastal v r. 2025, kdy byl v archivu náhodně nalezen třístránkový strojopis umožňující částečně nahlédnout do skutečné praxe začátku 70. let 20. století – dokument totiž obsahuje konkrétní znění otázek tak, jak byly (pravděpodobně) předkládány respondentům.

² K tomu viz zásada uvedená v úvodu *Dotazníku*: „Zásadně však musí být veškerý materiál získáván tak, aby jazyková forma odpovědi nebyla položenou otázkou nijak ovlivněna.“

³ Na rozdíl od současnosti, kdy je celý proces, včetně dotazníkového šetření, nahráván na diktafon nebo jiné zařízení. Důvod, proč tomu tak nebylo i v minulosti, je nasnadě – rozhovory se zaznamenávaly na cívkové kotouče, které měly jednak omezenou kapacitu, jednak jejich pořízení představovalo ekonomickou zátěž (o dřívější zvukové dokumentaci nářečí viz Šimečková 2024).

2. Dotazník pro výzkum českých nářečí

Strojopis je pevně provázán s *Dotazníkem*, který z toho důvodu pokládáme za nezbytné nejdříve popsat, až poté přejdeme k obsahu a interpretaci námi učiněného nálezu. Celozemní dokumentace nářečí pro ČJA probíhala v letech 1964–1976⁴, a to metodou přímého dotazníkového výzkumu, který vedli vyškolení odborníci. K zaznamenávání odpovědí jim sloužil *Dotazník pro výzkum českých nářečí*, který byl vydán v letech 1964–1965 Českou dialektologickou komisí a který se skládal ze čtyř částí. Úvodní strany byly určeny ke shromáždění mimojazykových informací vztahujících se k realizovanému terénnímu výzkumu v obci (jména explorátorů, informace o hlavních i doplňkových informátorech, charakteristika obce, rozsah realizovaného výzkumu včetně poznámek o případných výzkumech staršího data). Následoval vlastní dotazník s 2649⁵ položkami, rozdělený na lexikální položky (s podrobnějším členěním na 7 věcně významových okruhů) a na gramatické dodatky (položky věnované hláskosloví, tvarosloví, slovtvorbě, místním jménům a skladbě). Dotazník byl uzavřen stránkami pro evidenci a popis pořízených magnetofonových záznamů, samostatně pak byla do tiskopisu vložena obrázková příloha sloužící jako podpora při výzkumu vybraných reálií, např. zemědělských nástrojů a jejich částí.

Zaměříme-li se na vlastní dotazníkovou část, vidíme, že jsou v tiskopisu jednotlivé položky opatřeny číslem a názvem, v rámci slovní zásoby jsou to např. položky 547 „knoflík“; 548 „kalhoty“; 549 „plátěné kalhoty“; 550 „přezka“. Místy je název položky rozšířen o vysvětlení kontextu, napomáhajícího upřesnění dotazu, např. 674 „veliký koš“ (na úhrabky); 680 „síta“ (např. v čistícím mlýnku na obilí). Jindy je připojen opis významu, neboť lze očekávat existenci více různých výrazů při specifikaci dotazu, např. 684 „sýpka“ a) samostatná budova, b) jiná místa, kde se ukládá zrna; 697 „železné výstupky na konci oje“ (na zaklesnutí řetízku od postroje): a) horní výstupek, b) dolní výstupek. I při výzkumu lexika byly zjišťovány konkrétní formy nářečních výrazů, srov. položky definované jako 673 „pleva“: 1.–6. sg. / 1. pl.; 676 „pytel“: 2. sg.; 771 „honit“: přez. 3. sg. Položky z dalších (nelexikálních) oddílů mají složitější strukturu; jsou v nich uváděny i vzorové příklady, např. 2191 „odsouvání hlásek zvratnou analogií a) h-“ (houžev /oužev/, harmonika /armonika/, haltýř /altýř/). Přesné formulace otázek jsou v dotazníku jevem řídkým a vyskytují se pouze v gramatické části, např. 2301 Užívá se v obci rodinných jmen podle stavení? Jak se tomuto zvyku říká (např. jména po chalupě, přísličky) a v jakém je asi rozsahu? (např. u Dorotáků, u Karlíčků, u Cestářů).⁶

3. Nalezený strojopis: charakteristika a obsah

Před zahájením terénního výzkumu s pomocí *Dotazníku* bylo nezbytné ustálit a sjednotit explorační metodu, k čemuž vedly společné porady tehdejšího dialektologického

⁴ Zkoumalo se ve 420 venkovských a 57 městských lokalitách, též ve 13 bodech zahraničních.

⁵ Některé položky byly omezeny na určitý region; v Čechách se jich celkově zkoumalo 1961, na Moravě 2219.

⁶ Celé znění *Dotazníku* bylo zveřejněno v dodatkovém svazku ČJA (2011, 38–217).

týmu. Jednotlivci prý měli k dispozici pracovní exemplář tiskopisu, do něhož si zapisovali doporučené znění otázek včetně navozujících kontextů (Voráč a Racková 1968, 316). Takovouto pomůckou byl i strojopis, jenž byl náhodně nalezen v dotazníku č. 657⁷ se záznamy z obce Suchý na Blanensku. V dané lokalitě byly uskutečněny tři výzkumy na začátku roku 1970, hlavním explorátorem byl Oldřich Ševčík, jak se dočítáme z úvodních listů příslušného *Dotazníku*. Právě tento explorátor je vlastnoručně podepsán i pod přiloženým strojopisem, obsahujícím otázky k 50 položkám, a můžeme ho tak označit za autora textu.

Strojopis je nadepsán názvem obce, je však pravděpodobné, že tytéž otázky byly uživány i v dalších (centrálně) středomoravských lokalitách, popř. že byly jen mírně upraveny, např. co se týče hláskové formy jazykových příkladů. Ty jsou uváděny v dialektologické transkripci (např. *mňech*), v textu lze ovšem nalézt pár nesrovnalostí⁸ (srov. *kotáry* × *zeleni* – zápis *i/y*, respektive scházející *-e*; *hóseňica* × *tchyně* – způsob zachycení měkkosti hlásky *ň*). Tyto drobné rozkoly, stejně tak chyby v interpunkci nebo zjevné překlapy svědčí o skutečnosti, že jde o pracovní podpůrný materiál, nikoliv o materiál pro foro externo. Strojopisný text byl místy ručně opraven a doplněn, a to modrou propiskou, zejména byly dodány znaky pro široké vokály, které autor neměl k dispozici na psacím stroji (např. *cegorka* → *cegorka*). Týmž způsobem byly připsány pokyny (např. u položky 1220 „údolí“: *načrtnite*) a návrhy na konkrétní odpovědi očekávatelné v místním dialektu. Otázky jsou psány spisovným jazykem, jen výjimečně jsou prostoupeny moravismy (u položek 1588 a 1670: *děcka*; u položky 2097: *dědina*), přičemž při přímé interakci s respondentem je užíváno vykání a formy generického maskulina.

Červenou propiskou jsou zapsány výsledky dotazování; jde o jednotlivá slova, slovní spojení, věty, místy i opis nebo specifikaci významu či kontextu (např. u položky č. 675: *měch širší, žok užší, vyšší*; 959: *mladi hoše se mosijou potškľobat a podrohi se još trhaji*; 1220: *hódoli je místo f krajiňe vohraňičeni ze stran stráňema*). Jindy je konkrétní forma zjištěná během rozhovoru v předepsané odpovědi podtržena (a neužívaná forma naopak přeškrtnuta), v takovém případě je místy ručně upraveno hláskosloví (např. dodáním znaku pro vokalickou délku, srov. 354: *cigorka*, opraveno na *cigórka*).

4. Metodologické aspekty nálezu

Přepis nalezeného strojopisu podáváme v závěru tohoto příspěvku, v následujícím rozboru na něj odkazujeme pomocí čísla položky. Dochovaný soupis nám do jisté míry podává svědectví o způsobu ptaní se na vybrané položky *Dotazníku*; již na tomto místě je však nutné upozornit, že ve skutečnosti mohly být otázky formulovány odlišně, a to s ohledem na potřeby konkrétního mluvčího. Obecně lze vydělit tyto kategorie dotazů:

1. dotazování se na formu pomocí slovního opisu významu (položky č. 651, 679, 731, 959, 1242, 1281, 1816, 1817, 2063, 2193);

⁷ První číslice (6) zařazuje obec do konkrétního nářečního areálu, v tomto případě do centrálně středomoravské nářeční podskupiny, další dvě číslice (57) vyjadřují pořadové číslo lokality v rámci dané oblasti.

⁸ Totéž platí o zápisech odpovědí, v nichž je počet chyb vyšší (např. redundantní vyznačení šířky u vokálů, nereflexivní asimilační změny /vlivem spisovného způsobu zápisu/).

2. dotazování se na význam konkrétního slova nebo slovního spojení (3, 111, 675, 1220, 1221, 1281, 1530, 1588, 1670, 1915, 2063, 2285);
3. dotazování se s využitím enumerace (679);
4. výběr slova/formy ze dvou nebo více nabídnutých možností (111, 354, 753, 1017, 1039, 1157, 1184, 1405, 1416, 1424, 1436, 1479, 1566, 1588, 1670, 1815, 1840, 1915, 1935, 2034, 2077, 2094, 2097, 2285, 2350, 2502);
5. dotazování se na slovo konfrontačně k jinému slovu významově blízkému (1039);
6. dotazování se na slovo konfrontačně ke spisovnému výrazu (1133, 1138, 2193);
7. dotazování se na znalost slova (3);
8. přeložení spisovné pasáže do místního nářečí (2387, 2602);
9. potvrzení náležitosti nářeční formy (1829);
10. doplnění slova v konkrétní formě do nedokončené věty (731, 959; patrně i 311–314);
11. dořečení neúplného slova (2240);
12. přímý dotaz na zkoumaný gramatický jev (1049 – určení gramatického rodu substantiva);
13. dotazování se na novost/stáří jevu (1840, 2077, 2502);
14. dotazování se na frekvenci jevu (1416, 1424, 1479, 1840);
15. zjišťování expresivity výrazu, popř. jeho situační zakotvenosti (1588, 1608, 1815–1817, 1840, 2077, 2509, 2629).

Hojně je též využita kombinace výše jmenovaných dotazů (takto třeba u položek č. 3, 111, 1416, 1424, 1479, 1588, 1815); lze předpokládat, že takto komplexní dotazy nebyly pokládány jako celek, nýbrž že byly respondentům předkládány postupně a že sekundární otázky byly buď upraveny, nebo dokonce zcela vypuštěny v závislosti na předchozí odpovědi.

Z přirozeného rázu položek by měl plynout zásadní rozdíl mezi dotazováním se na jevy lexikální oproti jevům gramatickým. Očekávali bychom, že zatímco u prvé skupiny se bude vycházet od významu k formě, u druhé bude právě forma stěžejní částí dotazu. Ve skutečnosti u obou skupin položek převládá dotazování založené na výběru ze dvou nebo více možností (viz např. lexikální položky č. 1157, 1479, 1566, 1588; gramatické položky č. 354, 1017, 1405, 1424, 1436).

Nutno upozornit, že v *Dotazníku* byly rozlišovány lexikální položky dvojího druhu, a to pomocí odlišné grafiky; jednak byly zjišťovány položky, u kterých se měla závazně klást otázka od formy k významu, jednak položky, u nichž se měla klást otázka opačným směrem, tedy od významu k formě. Dané doporučení, jež je uvedeno v úvodní části *Dotazníku*, však v daném strojopise není aplikováno důsledně; metoda není dodržena např. u položky č. 111 (měl být vyzkoumán název pro nevypalovanou cihlu, namísto toho je mluvčímu nabídnut výběr ze dvou možností, konkrétně slova *vepřovica* a *kot*), 675 (měly být zapsány lexikální dialektismy označující pytel na obilí, i v tomto případě byla však respondentovi předložena dvojice reprezentantů, a to *měch* a *žok*) nebo 1049 (u spodní části snopu je respondent přímo vybídnut k určení rodu slova *řét*, aniž by mu byl ponechán prostor pro výběr jiného pojmenování).

Ve strojopise jsou oproti původnímu zadání některé dotazy zúženy; příkladem je otázka na časová adverbia typu *brzo*, u nichž mělo být sledováno užití v kontextu *vstává brzo* ‚časně‘ oproti kontextu *přišel brzo* ‚zkrátka, zanedlouho‘, avšak dotaz byl nakonec

omezen pouze na první část otázky. Přestože v *Dotazníku* byly přímo uvedeny modelové věty, autor strojopisu se rozhodl namísto toho dát mluvčímu na výběr ze tří možností, u nichž následně ověřoval jejich užitelnost (*Užívá se některého slova častěji, nebo užijete těchto slov, jak vám právě napadne?*). Překvapí i formulace dotazu u položky „šilhavý člověk“, prvotně zaměřené na substantivní a adjektivní označení osoby s danou vadou, ovšem ve strojopise omezenou pouze na dotaz týkající se expresivity adjektiva *švidrák*; o nevhodnosti dotazu, kromě nesplnění zadání, svědčí mj. to, že šlo o položku lexikální, u níž měl explorátor postupovat od významu k formě. Ve skutečnosti však dotaz na příslušné substantivum a adjektivum položen dozajista byl, neboť v *Dotazníku* z dané obce máme k dispozici záznam, že se tu užívalo výrazů *švidrák* (expr.), *švidravé*, *švidraté*. Z toho lze vyvodit, že strojopis plnil patrně funkci podpůrného materiálu, jeho obsah tudíž výzkumník přizpůsoboval situaci, popř. ho využil až v rámci doplňovacího výzkumu s cílem dozkoumat některé položky nebo upřesnit odpovědi (např. co se týče expresivnosti odpovědi).

K rozšíření dotazu oproti *Dotazníku* došlo u položek „letnice“ a „těhotná“, zkoumání lexikální rozrůzněnosti u nich bylo provázáno s dotazem na expresivitu, užitelnost a generační rozdíly zjištěných výrazů. Obdobně je tomu u položky „snacha“, u níž však byl dotaz na situační zakotvenost doplněn analogicky k položkám „tchán“ a „tchyně“, u nichž mělo být podle originálního *Dotazníku* zkoumáno jednak neutrální označení, jednak užití familiární.

Důvodem pro změnu v metodologickém postupu při výzkumu určitých položek mohla být aktualizace na základě nabytých poznatků. V případě pojmenování pytle na obilí to mohlo být zjištění, že v daném areálu se užíval výhradně výraz *měch* (nikoliv *pytel*, resp. *pětel*) a že výraz *žok* označoval obal odlišné velikosti; k tomu srov. přípisek s poznatkami získanými od respondenta: *měch širší, žok užší, vyšší*. Přesto je diskutabilní, zda jde o postup adekvátní, zjišťují-li se lexikální rozdíly mezi nářečím. Za ideální nelze pokládat ani uplatnění překladu vět do nářečí; tato metoda je dnes pokládána za překonanou, neboť spisovný ráz zadané věty může vést k potlačení nářečních prvků ve výsledné translaci.

5. Závěr

Nalezený strojopis i přes svůj nevelký rozsah představuje zajímavý zdroj informací o metodologických postupech uplatňovaných při dotazníkovém šetření v rámci celoúzemního výzkumu pro ČJA. Z charakteru otázek si můžeme udělat jasnější obrázek o tom, jak asi probíhalo dotazování na jednotlivé položky; porovnáním s původním *Dotazníkem* vyplynulo, že oproti zadání byly v tomto případě některé otázky pokládány odlišným způsobem, ne vždy se např. dbalo na doporučení ohledně postupu od významu k formě u lexikálních položek, jindy byly dotazy rozšiřovány na další aspekty užívání zjištěných nářečních výrazů a forem. Je možné, že důvodem těchto metodologických nedostatků byla skutečnost, že strojopis snad sloužil k doplňkovému sběru dat.

Pro současné výzkumníky je podstatné, že terénním pracovníkům byla ponechána jistá volnost ve formulování opěrných otázek – namísto vyčerpávajícího soupisu dotazů, který by byl plošně užíván všemi explorátory, si mohli jednotlivci sestavit vlastní materiál, nadto přizpůsobený příslušnému nářečnímu areálu zapojením místních nářečních

prvků do návodných kontextů. U současných výzkumů sice pokládáme za nezbytné se-stavení pevných kontur metodologických postupů, avšak – slovy autorů ČJA – s ponecháním možnosti „pružně přizpůsobovat otázky proměnlivým poměrům v různých čas-tech terénu“ (ČJA 1992, č 1, 18).

Přepis strojopisu

Přepsané otázky jsou uvedeny doslovně ve shodě s originálem, jen s drobnými úpra-vami. Bylo přistoupeno k opravě překlepů (např. *rolišena* → *rozlišena*), mezer a in-terpunkce (vč. zavedení trojtečky namísto více teček pro doplnění zjišťovaných forem), a to v souladu se současnými pravidly českého pravopisu. U jazykových dokladů byla využita kurziva namísto proložení, důsledně byla aplikována dialektologická transkripce a ručně zapsané poznámky byly odlišeny menší velikostí písma. Byla rovněž opravena místy chybně uvedená čísla položek a doplněny jejich názvy podle *Dotazníku*. Odpovědi zapsané červenou propiskou neuvádíme.

3 „kotáry“: Znáte slovo *kotáry*? Jaký je jejich význam?

111 „nevypalovaná cihla“: Nevypalovaná cihla je *vepřovica*, nebo *kof*? Mají tato slova stejný význam, nebo jsou – a jak – rozlišena?

311 „mísa: 2. sg.“, 859 „koza: 2. sg.“: Kočka stojí u *misě*, *mise*, *koze*, *koze*.

312 „mísa: 3./6. sg.“, 860 „koza: 3./6. sg.“: Kočka stojí u *misě*, *mise*, *koze*, *koze*. *Mlqvile sme vo misě, mise, koze, koze*.

313 „mísa: 1./4. pl.“, 861 „koza: 1./4. pl.“: Dvě *misě*, *mise*, *koze*, *koze*.

314 „mísa: 2. pl.“, 862 „koza: 2. pl.“: Pět *misě*, *misě*, *kozé*.

354 „cikorka“: Říkáte *cigorka*, nebo *cegorka*?

651 „perna (prostor po obou stranách mlatu)“: Jak se jmenuje prostor po obou stranách mlatu ohraničený dřevěnou stěnou asi 1 m vysokou? *přestodulek*?

675 „pytel na obilí“: Co je *mňech*, *žok*? Označují tato slova různý druh pytlů, je jeden užší a druhý širší?

679 „velké obilní síto (řešeto)“: Jsou různé druhy sít na čištění obilí, hrachu, jetelového semene. Je jejich souhrnné pojmenování *řičěca* a její druhy jsou *hóhrabečnica*, ...?

731 „shodit“: Na voze máte naloženo dřevo, kamení, písek. Před domem je musíte *zhodit*. Naložené seno, obilí musíte ...

753 „zelená píce“: Když vám došlo na jaře seno, dobytku dáte *zeleni*, nebo *zelenó picó*?

959 „škubat“: Mladé husy ztrácejí peří. Musíte je ... Husu jste vykrmil a zabil. Musíte ji ... (má na sobě ještě peří). *trhat?* *škľobat?* *potšklľobat?*

1017 „sít inf.“: Váš bratr obilí *sije*, nebo *seje*?

1039 „jarní obilí, zvl. pšenice“: Jarní pšenice je *jarka*. Ostatní jarní obilí je *jařena*, nebo *jařeně*?

1049 „spodní část snopu“: *Řét*, spodní část snopu, je rodu mužského, či ženského?

1133 „rajské jablíčko“: *Rajské jablíčko* je výraz spisovný. Vy říkáte ...

1138 „kedluben“: *Kedluben* je výraz spisovný. Vy říkáte ...

1157 „sklízet ovoce ze stromu“: Zralé hrušky musíte *česat*, nebo *trhat*?

1184 „pole“: Říkáte *pole*, či *rolí*, *role* (jedno)?

- 1220 „údolí (podélně otevřené)“: Co je to údolí (podélné, otevřené)? Načrtnite!
- 1221 „žleb“: Co je žleb? Načrtněte.
- 1242 „tůň a) klidná prohlubeň v proudící vodě, b) oddělená hlubší stojatá voda“: Jak nazvete klidnou prohlubeň v potoku či v řece? Jak se jmenuje hlubší stojatá voda?
- 1281 „mlází (mladý lesní porost)“: Mladý lesní porost jsou *smrčky*. Když je to porost ze samých listnatých lesních stromů, jsou to zase *smrčky*, nebo jinak?
- 1405 „vosa“: Říkáte *vosa*, či *vusa*, nebo obojí?
- 1416 „housenka“: Je *hósenka*, nebo *hóseňica*, nebo obojí? Co je častější?
- 1424 „frazol. byl na rybách“: *Běl na řebách*, či *na řeběch*? Jistě obojí. Která koncovka je častější?
- 1436 „hnízdo: 6. sg.“: Pták vyletěl z *hnízda*, či z *hnízďete*?
- 1479 „brzo a) Vstává brzo = časně, b) Přišel brzo“: Vstáváte *brzo*, *časně*, *skoro*? Užívá se některého slova častěji, nebo užijete těchto slov, jak vám právě napadne?
- 1530 „podzim (podzimek)“: *Podzemek* je začátek podzimu, konec, nebo znamená totéž co *podzim*?
- 1566 „je kluzko (při náledí)“: Při náledí řeknete: *klóže to, je tam náledí*, či *je tam hlatko, klůsko*?
- 1588 „tahat za vlasy“: Děcka byste chtěl: *chlópad za pačesę*, nebo *kódlat*? Je mezi těmi dvěma výrazy nějaký rozdíl, má některý výraz význam citový, např. ve zlosti za *pačesę* ..., když máte radost, tak je *za pačesę* ...?
- 1608 „šilhavý člověk a) substantivum, b) adjektivum“: Švidravý člověk je *švidrák*. Je to běžné slovo, či obsahuje v sobě citové zabarvení, pohrdání, ...?
- 1670 „prsa: 3. pl.“: Matka si přitiskla děcko k *prsum*, či k *prsám*?
- 1815 „snacha“: Manželka vašeho syna je vaše *nevjesta*, *mladá*, *snacha*, *vod miho sęna žena*? Kdy řeknete *snacha* a kdy použijete ostatních výrazů?
- 1816 „tchán a) v neutrálním označení, b) familiárně“: Jak vás oslovuje manžel vaší dcery a jak o vás mluví ve vaší nepřítomnosti? Řekne snad: to je můj *tchán*? Kdy užije výrazu *tchán*?
- 1817 „tchyně a) v neutrálním označení, b) familiárně“: Jak vaši paní oslovuje manžel vaší dcery? Ostatní viz č. 1816. Kdy použije výrazu *tchiňe*?
- 1829 „milý“: Řeknete *To je milé chlapec*, nebo jinak?
- 1840 „těhotná“: Když je žena těhotná, řeknete: *je hinači*, *je f tem*, *čeká rod'ino*, *je v hinim stavje*. Co je běžné, co je starší, rozlišují se nějak tyto výrazy, či jich použijete, jak vás to právě napadne?
- 1856 „jiný“: Řeknete *hiné*, *hinači*, *hináč*, či *jiné*, *jinači*, *jináč*? Jsou tvary *hiné*, *hinači* starší?
- 1915 „nemocný“: *Je nemocné*. Mohl byste říci *je maródné*? A jaký by to pak mělo význam? Nebo je to bez významového rozlišení?
- 1935 „vypláznout (jazyk)“: Nemocné děcko musí na doktora *vęplaznót jazęek*, či *vępláznót*?
- 2034 „dobré jitro!“: Ráno pozdravíte *dobri ráno*, či *dobri jitro*?
- 2063 „masopust“: Které období je masopust? Co jsou *vostatke*? Jsou to neděle, pondělí, úterý před Popeleční středou, nebo jenom úterý před Popeleční středou?
- 2077 „letnice (svatodušní svátky)“: Říkáte *svatodōšni svátke*, či *Svaté Dōch*? Jsou tyto výrazy nějak rozlišeny, např. že některého z nich užívá mladší generace, něco zní slavnostněji?

- 2094 „frazol. (hodně) lidí“: Říkáte *moc leďi*, či *moc leďo*?
- 2097 „bouda: 2. pl.“: Na dědině *bělo modz bódě*, nebo *bód’*?
- 2193 „relikty *h-* před *l-* (lípa, list, lávka)“: List na stromě je ... List papíru je ...
- 2240 „1. pl. m. živ. *-rý*, *-ný* (dobří, pěkní)“: *Klōci běli le...*, *dló...* (1. pád množného čísla od přídavných jmen *lehký*, *dlouhý*).
- 2285 „jména rodinná (Jirka hajných)“: Říkáte *Jirka hěniho*, či *hěnu*, *Albin běl hěnu*? Je v tom nějaký významový rozdíl?
- 2350 „1. sg. m. ten“: *Ten strom*, či *tem strom*? Řeknete *po kems to házel*, či *po kims to házel*?
- 2387 „žádný“: *Žádný chlapec ji nemá rád* – přeložte tu větu do vašeho nářečí.
- 2502 „kde“: Řeknete *gde*, nebo *hde*? Je snad slovo *hde* starší?
- 2509 „odamtud“: Odešel *tamvodnekád*, *vocut’*, *vocat’*. Užívá se těchto jednotlivých výrazů v rozličných situacích, nebo mají všechny stejnou platnost?
- 2602 „Jaké spojky se vyskytují ve větách přípustkových? b) (Pořád má bolesti, ačkoli se léčí)“: *Pořád má bolesti, ačkoliv se léčí*: přeložte laskavě tuto větu do vašeho nářečí.
- 2629 „Užívá se dativu v těchto konstrukcích? b) Co máš (ruce / s rukou, na ruce)“: Kdy řeknete: *Co máš rōce*? *Co máš na rōce*? *Co máš s tō rōkō*? Nebo nerozlišujete situaci a řeknete to, co vás právě napadne?

Literatura

- Balhar J. (1963), *Syntaktická část dotazníku pro připravovaný Atlas českých nářečí*, „Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná“, 12, s. 133–139.
- ČJA, *Český jazykový atlas*. (1992–2011), č 1–5, *Dodatky*, Praha, též online, <http://cja.ujc.cas.cz/e-cja/> (HTML verze), <https://cja.ujc.cas.cz/> (PDF verze), 24.01.2025.
- Dotazník, Česká dialektologická komise (1964–1965), *Dotazník pro výzkum českých nářečí*, Brno [interní materiál].
- Ireinová M., Voženílek V., Kubeček F., Vondráková A. (2025), *Metodika pro sběr dialektologického materiálu metodou přímého a nepřímého výzkumu*, Brno – Olomouc.
- Jančák P. (1987), *Závěrečná etapa prací na Českém jazykovém atlase*, „Slovo a slovesnost“, 48, s. 301–314.
- Kubeček F. (2025), *Obrázkový dotazník jako metoda moderního nepřímého výzkumu nářečí ve 21. století*, „Studia Slavica“, 29, s. 119–130, <https://doi.org/10.15452/StudiaSlavica.2025.29.0012>.
- Rubín A. (1973), *K ukončení výzkumu tradičních nářečí pro Český jazykový atlas*, „Naše řeč“, 56, s. 35–39.
- Šimečková M. (2024), *Archiv zvukových záznamů nářečních promluv*, Praha, též online, http://www.vedakolemnas.cz/sys/galerie-download/VKN-132_.pdf, 24.01.2025.
- Šimečková M. (2025), *Audiální data: sběr, archivace, katalogizace a příprava pro strojové učení*, [v:] *Metodika pro převod strukturovaných znalostí z oboru dialektologie do strojového učení*, red. M. Šimečková, Brno – Olomouc, s. 15–62, <https://www.jamap.cz/metodika>, 17.01.2025.
- Šimečková M., Temer Š. (2025), *K výzkumu obalovaného l v jižní podskupině východomoravských dialektů*, „Studia Slavica“, 29, s. 73–81, <https://doi.org/10.15452/StudiaSlavica.2025.29.0008>.
- Voráč J., Racková M. (1968), *Práce na Českém jazykovém atlase*, „Slovo a slovesnost“, 29, s. 312–318.